

Tanítóképző főiskolások elképzelései a kisebbségekkel létesíthető kapcsolatokról

SZABÓ ILDIKÓ – HORVÁTH ÁGNES

Az 1994-95-ös tanév első heteiben arra kértük a kecskeméti Tanítóképző Főiskola hallgatóit, hogy válaszoljanak egy kérdőív kérdéseire. A kérdések állampolgári ismereteikre, értékeikre és magatartási eszményeikre vonatkoztak. A kérdőíveket mindenki kitöltötte, aki az adatfelvétel hetében elérhető volt a főiskolán, azaz a hallgatók abszolút többsége. Ily módon 500 főiskolás válaszait dolgozhattuk fel.

A rendelkezésünkre álló gazdag anyagból ezúttal azokat az adatokat mutatjuk be, amelyek a főiskolások kisebbségekkel kapcsolatos beállítódásait jellemzik. Segítségükkel képet nyerhetünk arról, hogy azok, akik pár év múlva óvodapedagógusokként vagy tanítókként találkoznak majd a többségi társadalom gyermekei mellett a különböző kisebbségi csoportokhoz tartozó gyerekekkel is, illetve kerülnek szembe a többség és a kisebbség együttélésének óvodai és iskolai problémáival, személyesen milyen kapcsolatokat létesítenének a kisebbségek tagjaival. Ha tudjuk is, hogy egy szociológiai vizsgálat által szimulált helyzetben kinyilvánított attitűdök nem azonosak a mindennapi élet valós helyzeteiben kifejeződő tényleges magatartásokkal, joggal feltételezhetjük, hogy nem is függetlenek tőlük. Adott esetben értékrendünkkel összhangban hozzuk meg döntéseinket.

Személyes kapcsolatok

Milyen magatartási mintákat kínálnak a gyerekek számára a leendő pedagógusok a kisebbségekkel való kapcsolatokat illetően? Ennek vizsgálatára az amerikai Bogardus nevéhez fűződő módszert hívtuk segítségül. Bogardus a harmincas években dolgozott ki egy olyan kérdéssorozatot, amellyel azt lehet megtudni, hogy adott esetben hogy fogadnák az emberek, ha különböző élethelyzetekben kapcsolatba kerülnének bizonyos kisebbségi csoportok tagjaival. Szívesen fogadnák-e, ha a szomszédjukba költöznének; ha naponta együtt kellene velük dolgozniuk; barátkoznának-e velük vagy nem, és elfogadnák-e őket családtagoknak? Ha pedig más állam polgáraitól van szó, egyetérténe-e azzal, hogy nagy számban kapjanak állampolgárságot? Bogardus módszerének előnye az, hogy a kérdések megválaszolását kevésbé befolyásolják a vélt vagy valóságos elvárások és a társadalmi illemszabályok. Kérdései az élet tényleges helyzeteinek a végiggondolására készítetnek. Segítségükkel pontosan fel lehet térképezni, hogy az egyes kisebbségek tagjai között milyen különbséget tesznek az emberek ugyanazon kapcsolattípus esetében, illetve, hogy ugyanannak a kisebbségnek a tagjait milyen típusú kapcsolatban fogadják el, s milyenben nem, azaz, milyen közel engedik őket magukhoz.

Kérdőívünkben a Bogardus-skála adaptált változatát alkalmaztuk. (1) Arra voltunk kíváncsiak, hogy a főiskolások szívesen látnák-e vagy nem a szomszédságukban az erdélyi magyar betelepülőket, a délszláv háborús menekülteket, a fekete bőrű afrikaiakat, az arabokat, a kínaiakat, a magyarországi németeket, a cigányokat és a zsidókat; szívesen barátkoznának-e velük vagy nem; szívesen dolgoznának-e velük; mit szólnának hozzá, ha (leendő) gyermekük közülük választana magának házastársat, és szívesen ven-

nék-e, ha a nem magyar állampolgárok (az erdélyi magyar betelepülők, a délszláv háborús menekültek, a fekete bőrű afrikaiak, az arabok és a kínaiak) nagy számban kapnának magyar állampolgárságot? Végül arra kértük őket, hogy a szóban forgó nyolc csoport mindegyikéről mondják meg: inkább rokonszenvesnek vagy inkább ellen-szenvesnek tartják-e őket.

Első négy kérdésünk személyes kapcsolatokra vonatkozott. A válaszokból kiderül, hogy minden szempontból azokat fogadják el a legjobban, akiknek a kultúrája a legkevesbé különbözik a többségtől: a magyarországi németeket, az erdélyi magyarokat és a zsidókat. Ők azok, akik antropológiai jegyeiket tekintve sem különböznek a többségtől. A főiskolások tehát a Kárpát-medence őshonos lakosaival építenék ki a legszorosabb kapcsolatokat. A rangsorok középső részén a kínaiakat, a fekete bőrű afrikaiakat és a délszláv menekülteket találjuk: ez utóbbiak kivételével azokat a csoportokat, amelyeknek a külseje, nyelve és kultúrája egyaránt különbözik a többségtől. Míg az előbbieket esetében a főiskolások nem tettek igazán különbséget az egyes kapcsolattípusok között, addig a kínaiakat és a fekete bőrű afrikaiakat már feltűnően kisebb arányban fogadnák el családtagokként, mint barátként, szomszédként vagy munkatársként. Esetükben a családi és a nem családi kapcsolatok közötti választóvonalat a legnehezebb átlépni. A délszláv háborús menekültekre viszont ez már nem vonatkozik – talán azért, mert bőrszínük szempontjából nem különböznek a többségtől. Végül az utolsó helyen az arabokat és a cigányokat találjuk.

	Szívesen fogadná			
	barátként	szomszédként	munkatársként	családtagként
A németeket	82	81	83	83
Az erdélyi magyarokat	81	73	75	75
A zsidókat	78	77	74	72
A kínaiakat	71	63	65	43
Az afrikaiakat	72	68	62	42
A délszláv menekülteket	64	60	57	52
Az arabokat	33	26	31	22
A cigányokat	19	13	15	13

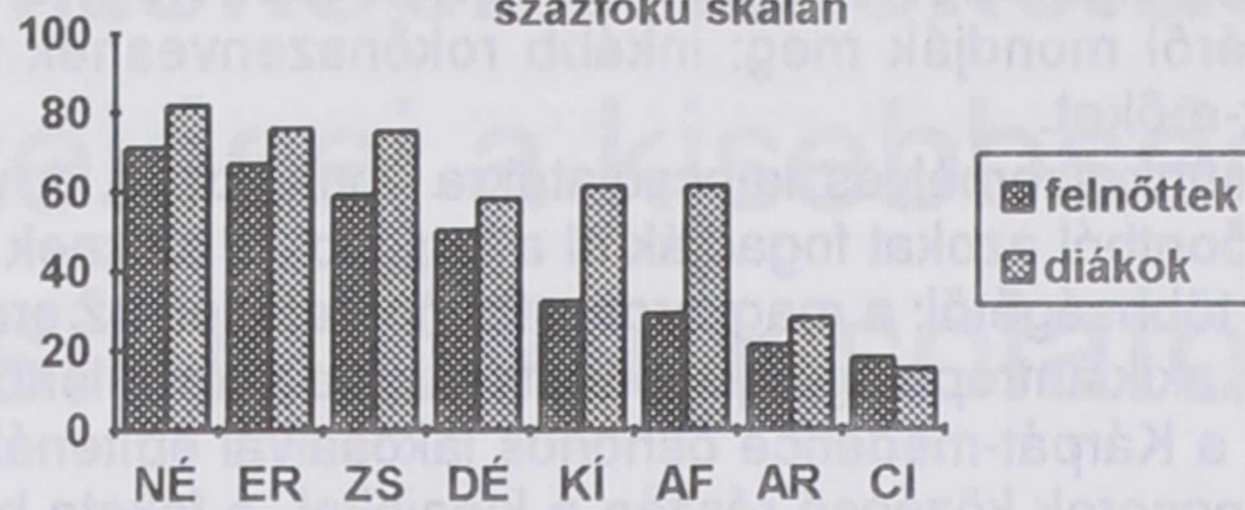
1. táblázat

A kisebbségek elfogadása a különböző kapcsolatokban (százalékban)

Különböznek-e a leendő értelmiségiek e sajátos csoportjának csoportpreferenciái a felnőttekétől? Adataink azt mutatják, hogy nem. A különböző kisebbségi csoportok elfogadásából ugyanaz a sorrend rajzolódik ki, mint ami az 1993 őszén, felnőttek körében végzett vizsgálatból. Mindkét vizsgálat legfontosabb tanúsága az, hogy a kért csoportok mindegyikét jobban elfogadják az emberek, mint a magyar állampolgárságú, Magyarországon élő, magyarul (is) beszélő cigányokat.

Ugyanakkor a felnőttek és a főiskolások között jelentős különbségek vannak az egyes kisebbségek elfogadásának mértékében. Ha átlagot számolunk egy-egy csoportnak a négyféle élethelyzetben való elfogadására mind a felnőttek, mind pedig a főiskolások körében, egyetlen mutatóban tudjuk kifejezni a csoportok iránti kapcsolatteremtési hajlandóságot. Minél inkább megközelíti a mutató értéke a százat, annál jobban elfogadják a szóban forgó csoportot, annál nyitottabbak iránta.

A kisebbségekkel való kapcsolatok
létesítése iránti nyitottság a felnőttek és a
diákok körében
százfokú skálán

1. ábra

(Jelzések: NÉ=magyarországi németek, ER=erdélyi magyar betelepülők, ZS=zsidók, DÉ=délszláv háborús menekültek, KÍ=kínaiak, AF=fekete bőrű afrikaiak, AR=arabok, CI=cigányok.)

Az ábrából kiderül, hogy a főiskolások minden csoportot jobban elfogadnak, mint a felnőttek, kivéve a cigányokat. Különösen látványosak a különbségek a kínaiak és a fekete bőrű afrikaiak elfogadásában. Egyrészt kevésbé tesznek különbséget a magyarországi németek, az erdélyi magyarok és a zsidók, másrészt pedig a délszláv menekültek, a kínaiak és az afrikaiak között, mint a felnőttek. Általában tehát nyitottabbak a felnőtteknél. Ez a nyitottság azonban kevésbé érvényesül az arabokkal szemben, és egyáltalán nem érvényesül a cigányokkal szemben. A legelgondolkoztatóbb talán az, hogy a tanítóképző főiskolások még a felnőtt lakosságnál is elutasítóbbak a cigányokkal. Ennek a ténynek a pedagógiai következményeivel komolyan számot kell vetni a pedagógusképzésben.

Kollektív kapcsolatok

Míg a főiskolások több mint fele mindenféle személyes kapcsolat létesítését el tudja képzelni azokkal, akiknek a bőrszíne nem különbözik a sajátjuktól és több, mint felük a házasság kivételével a többi kapcsolattípus iránt is nyitott az arabokon és a cigányokon kívül minden általunk kérdezett csoport iránt, addig az ezeknél a kapcsolatoknál személytelenebb állampolgárság kérdésében már sokkal elutasítóbbak. Ebben is nyitottak azonban valamivel, mint a felnőttek. Mindössze az erdélyi magyar betelepülőknek adnának viszonylag sokan állampolgárságot: 68 százalékuk venné szívesen, ha nagy számban megkapnák ezt. (Ez az arány a felnőttek körében csak 52 százalék volt.) A délszláv háborús menekültek tömeges állampolgárságával 34, az afrikaiakéval 24, a kínaiakéval 23 és az arabokéval csak 14 százalékuk értene egyet. (Nekik a felnőtteknek csak a 30, 11, 13, illetve 8 százaléka adott volna magyar állampolgárságot.)

Rokon- és ellenszenvek

Mennyire rokonszenvesek a kérdéseinkben szereplő kisebbségek? Utolsó kérdésorozatunkkal azt tudakoltuk, hogy inkább rokonszenveseknek vagy inkább ellenszenveseknek tartják-e az erdélyi magyar betelepülőket, a délszláv háborús menekülteket, a fekete bőrű afrikaiakat, az arabokat, a kínaiakat, a magyarországi németeket, a cigányokat és a zsidókat. Az eddigiektől eltérően ebben az esetben egyrészt nyíltan kellett kifejezniük a diákoknak érzelmeiket, másrészt globálisan kellett minősíteniük a különböző kisebbségeket. Abból a tényből, hogy szinte mindenki válaszolt kérdéseinkre és el tudta dönteni, hogy milyennek találja az egyes csoportokat, egyúttal az is kiderült, hogy a főiskolásoktól nem áll távol az ilyen típusú általánosítás sem.

A válaszokból kirajzolódó kép megerősíti az eddigieket. A rokonszenv-lista élén a magyarul (is) beszélő, a Kárpát-medencében élő, a többség kultúrájában osztozó, illetve vele szoros kapcsolatban álló „fehérek” állnak: az erdélyi magyarok, a magyarországi németek és a zsidók. Valamivel kevésbé tartják rokonszenveseknek az afrikaiakat, a kínaiakat és a délszlávokat, de a főiskolásoknak még mindig a többsége szimpatizál velük. A lista végén – összhangban a különböző típusú kapcsolatok létesítése iránti attitűdökkel

– ezúttal is az arabok és a cigányok állnak. A leendő óvodapedagógusoknak több, mint háromnegyede tartja ellenszenvesnek a cigányokat.

	Inkább rokonszenvesek	Inkább ellenszenvesek
Erdélyi magyar betelepülők	83	15
Magyarországi németek	81	15
Zsidók	76	20
Fekete bőrű afrikaiak	72	24
Kínaiak	66	31
Délszláv háborús menekültek	64	32
Arabok	23	74
Cigányok	9	88

2. táblázat

A kisebbségek iránti rokonszenvek (százalékban)

A vélemények szerveződése

A kisebbségek iránti nyitottság az egyén szocializációjának terméke. Meglétét vagy hiányát, illetve megléte esetén mértékét a család, az iskola, a szűkebb környezet éppúgy befolyásolja, mint a társadalomban érvényes gondolkozási minták és az egyén világról alkotott képe. Mi a többség és a kisebbség bonyolult viszonyát alakító tényezők közül elsősorban ez utóbbi hatását vizsgáltuk: azt, hogy egyrészt az e viszonyra vonatkozó alapelvek, másrészt a saját nagycsoporttal: a magyarság értékelésével kapcsolatos álláspontok, harmadrészt pedig a hétköznapi életre vonatkozó meggyőződések függvényében vannak-e különbségek a más csoportok iránti nyitottságban. Azt tapasztaltuk, hogy mind a multikulturális alapelvekkel, mind a saját nemzet értékelésével, mind pedig a hétköznapi értékrenddel összefügg a kisebbségekkel kapcsolatos nyitottság. Aki például az elvek szintjén úgy gondolja, hogy „el kellene kerülni a különböző kultúrák keveredését, mert az csak gondot okoz”, vagy hogy „nem lenne szabad annyi idegent beengedni az országba”, a vizsgált kapcsolattípusokban is elzárkózó, míg az az álláspont, hogy „az embert gazdagabbá teszi, ha más országokból jövő emberekkel kerül kapcsolatba”, vagy hogy „a gazdagabb országoknak kötelességük befogadni azokat, akik a szegénység elől menekülnek”, a konkrét helyzetekben is nyitottabb attitűdökkel jár együtt. Az is kiderült az adatokból, hogy akik a magyarságnak olyan értékeket tulajdonítottak, amelyek mintegy mások fölé emelik, a vizsgált kapcsolattípusokban is hajlamosabbak válaszfalakat húzni maguk és más csoportok tagjai közé. Végül pedig a terhességgel, házasságon kívüli nemi élettel és a szexuális mássággal kapcsolatos elutasító álláspontok is a kisebbségi csoportok iránti elzárkózást valószínűsítik. Ezek a tendenciák azonban két csoport esetében kevésbé érvényesülnek. Egyrészt a legelfogadottabbakat, különösen pedig az erdélyi magyarokat és a magyarországi németeket általában azok is elfogadják, akiknek a világgépe inkább a zártabb magatartást valószínűsíti. Másrészt pedig a legelutasítottabbaktól, mindenekelőtt a cigányoktól azok nagy része is elhatárolódik, akiknek a világról való gondolkodását inkább a nyitottság jellemzi. Ennek ellenére azonban megállapíthattuk, hogy a világgép egésze rányomja bélyegét a multikulturális mentalitásra is.

Milyen logikák szervezik az egyes kisebbségek elfogadását-elutasítását, illetve az egyes kapcsolattípusok létesítésével kapcsolatos nyitottságot-zártságot? A rendező elvek feltárására főkomponens-elemzést végeztünk. Ezzel a statisztikai eljárással tíz faktort különítettünk el, amelyek mentén különböző gondolkozási dimenziókat írhatunk le. Közülük különösen az első hat dimenzió szerveződésében figyelhetünk meg markánsan kirajzolódó rendező elveket.

Az első faktort az a szempont alkotja, hogy házasságról van-e szó vagy pedig másfajta kapcsolatról. Bármelyik csoportról is legyen szó, az a lehetőség, hogy tagjai esetleg családtagokká válnak, választóvonalnak bizonyul a kapcsolatokban. Különösen fontos ez a szempont az arabokkal, a kínaiakkal, a fekete bőrű afrikaiakkal és a cigányokkal kapcsolatban. Úgy tűnik, az antropológiai és a kulturális különbségeknek a házasság esetében van a legnagyobb jelentőségük. A második rendező elv az állampolgárság. Ehhez a faktorhoz is kapcsolódik minden kérdezett csoport, azonban az erdélyi magyarok jóval lazábban, mint a többiek. Ez az elv esetükben érvényesül a legkevésbé. A harmadik rendező elvet éppen az jelenti, hogy erdélyiekről van-e szó vagy nem. Az erdélyiekkel kapcsolatos pozitív beállítódás konzekvensen érvényesül az állampolgárság, a baráti, munkatársi és a rokoni kapcsolatok terén, valamint a rokonszenv kérdésében. Mindössze a szomszédsági kapcsolatokat nem befolyásolja ez a tényező. A negyedik faktort a legelutasítottabb csoportok: a cigányok és az arabok alkotják. A baráti, munkatársi és családi kapcsolatok megítélése során éppúgy elkülönítik őket, mint akkor, amikor a különböző csoportok iránti rokon- vagy ellenszenvet kellett kifejezniük. Ehhez a faktorhoz azonban a cigányok minden szempontból erőteljesebben kapcsolódnak, mint az arabok. A választások következő tényezője az volt, hogy a kérdezett kapcsolattípusokban zsidókról volt-e szó. A zsidók választása az erdélyiekéhez hasonlóan szintén konzekvensnek bizonyult, amikor baráti, munkatársi vagy családi kapcsolatokról volt szó, illetve arról, hogy az egyes csoportok szimpatikusak-e vagy nem. Ugyanezt figyelhettük meg a németek esetében is. A többi négy faktorhoz az eddigieknél kisebb faktorsúllyal kapcsolódtak a különböző csoportok. A faktorok mentén felsejlő, némileg elmosódott gondolkozási dimenziók egyikét a kínaiak és az afrikaiak választása, a másikat az együtt dolgozás, a harmadikat a délszláv menekültek speciális helyzete, a negyediket pedig a csoportok iránti szimpátia alkotja.

Összegzés helyett

A főiskolások körében végzett vizsgálatunknak a különböző kisebbségek közelség-távolságát vizsgáló részéből mindenekelőtt az derült ki, hogy egy olyan társadalomban, amelyben a többség súlyos előítéletekkel viseltetik egy kisebbséggel – a cigánysággal – szemben, még az olyan, az átlagnál képzetesebb és leendő hivatásuknál fogva a társadalmi kérdések iránt nyitottabb fiatalok sem jelentenek kivételt, mint amilyenek a leendő pedagógusok. Paradox módon a cigányok iránti elzárkózásuk még a felnőttekénél is erősebb, miközben más kisebbségek irányában éppen ellenkezőleg, sokkal nyitottabbak, mint a náluk idősebbek.

A leendő pedagógusok cigányokkal kapcsolatos, nagyfokú elzárkózása megkülönböztetett figyelmet érdemel. Társadalmi szerepüknek fogva a szülők után és mellett elsősorban ők szolgálnak magatartási és gondolkozási mintául tanítványaiknak, és mindenekelőtt rajtuk múlik, hogy cigány tanítványaik személyükben milyenek ismerik meg a többségi társadalmat: irányukban nyitottnak-e vagy elzárkózónak, barátságosnak-e vagy barátságtalannak, olyannak-e, amelyik segítségükre van a társadalom különböző csoportjait elválasztó falak lebontásában vagy pedig, éppen ellenkezőleg, olyannak, amelyik le akarja őket bontani. Adataink azt mutatják, hogy a kisebbségek iránti nyitottság elválaszthatatlan a társadalmi világkép sajátosságaitól, a gondolkodás nyitottságától, illetve zártságától. Azoknak a képzési programoknak, amelyek a leendő pedagógusok kisebbségekkel kapcsolatos ismereteit és attitűdjeit kívánják befolyásolni, figyelembe kell venniük mindazokat a világképeket, gondolkozási stílusokat és értékrendeket, amelyek jellemzik őket.

